

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

18718

Ungezeichnet
Urschrift Ullrich in Frey'scher
Handschrift 1803.

891.99

u-44

668a

19 NOV 2010

23 JUN 2005

Ղ. ԱՂԱՅԵԱՆՑ

7
24

պր.

93
Ա - 44

ՏՈՐՔ - ԱՆԳԵՂ

ԵԻ

ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ - ԳԵՂԵՑԻԿ

31118

ԳԻՆՆ Է 5 40Գ.

ԱՂԷՔՍԱՆԴՐԱԳՕԼ
Տպարան Գեորգ Ս. Սամոյլանցի.
1903

0 6 02 2013

ՄԱՅ 12 1903

ՏՐԱԿՏՈՐ

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 12 Мая 1903 г.

Handwritten signature

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

ՏՈՐՔ-ԱՆԳԵՂ

ԵԻ

ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ-ԳԵՂ, ԵՑԻԿ

ՏՈՒՆԱՆՔ

255

Գրություն իմ արարչի համար
Իմ արարչի համար իմ արարչի
Իմ արարչի համար իմ արարչի
Իմ արարչի համար իմ արարչի

Ն Ա Ն Ե Ր Գ Ա Ն Բ

Բացուել է գարունը, ջրերը պղտորուել,
Սար ու ձոր կանաչել, ծաղկով զարդարուել.
Ծիծեռը գտել է իւր բունը հերուան,
Հինում է, կարկատում, գնում նոր ձուան.
Պաղ օձը տաքցել է, թողել է իւր բոյն,
Սոխակը մնում է վարդի բացուելուն.
Գուգարաց աշխարհը նոր կեանք է առել,
Լորի ու Լալուարի ձիւները հալուել.
Գետակը Բողնիքի վաղ արշալուսին
Յորդացած վշշում է՝ փրփուրն երեսին.
Անտառում Ուփրէթը՝ ամբոցն Արամեան,
Չուքուել է, զարդարուել նոր-հարսի նման.
Բուրգերից խնդութեան արցունք է հոսում,
Կարծես թէ սիրարժան հիւրի է սպասում.
Ամբոցի տիրուհին՝ չքնազն ՀԱՅԿԱՆՈՒԾ,
Դեռ փափուկ անկողնում քնած է մուշ-մուշ.
Տեսնում է երազում մի մարդ աժղահա,
Մի գերան ուսին դրած՝ գալիս է ահա.
Գալիս է աժղահան ընկնում ոտքնորը,
Ասում է՝ «Հայկանուշ, դու ես իմ սէրը.
«Կամ ինձ այս գերանով զարկիր, սպանիր,
«Եւ կամ իմ խնդիրքս լսիր, ընդունիր»:

Վեր կացաւ տիրուհին փափուկ անկողնից,
 Ինչպէս մի նոր արև ծովի խորքերից.
 Ոսկեմագ ծամերը՝ ճաճանշի նման՝
 Ծածկեցին մինչև ոտք հասակն աննման.
 Երեք-չորս նաժիշտներ մօտեցան կուսին,
 Տօն օրուայ հագուստով նրան զուքեցին.
 Նոր տեսած երազը զբաւել է նրան,
 Մտքիցը չի ընկնում ահռելի հսկան.
 «Մենք շուտով, ասում է, մէկ հիւր կունենանք,
 «Պէտք է նրա առաջև դուռը չբանանք.
 «Ես տեսայ երազում մի մարդ ահարկու,
 «Եկել էր ոտքս ընկել՝ իբրև փեսացու»:

— «Այդ հսկան, թէ կուգես իմանալ ճիշտը,
 Ասում է ժպտալով նրա նաժիշտը, —
 Երեկուայ գուսանի երգի հերոսն է,
 Պասքամեան աժդահա Անգեղեայ Տորքն է.
 Պարխարեան լեռներում՝ երգչի ասելով՝
 Կենում է մի հովիւ քաջ Տորք անունով.
 Նա մի շատ յաղթանդամ հսկայ է զօրեղ,
 Բայց սիրտը բարի է, թէև դէմքն ահեղ.
 (Թող մարդս կոշտ լինի անհարթ սարի պէս,
 Բայց սիրտը չլինի անշունչ քարի պէս).
 Նրան շատ սիրում են թէ մարդ, թէ գազան,
 Առիւծ ու վագրեր են հօտին պահապան.
 Նա խօսմ քո ցեղիցդ է, քեզ մօտ ազգակից,
 Մի պապի թոռներ էք և մէկ արիւնից.
 Գուսանի ներքողը ազդել է վրադ,
 Երազում տեսել ես ազգակից հսկադ»:

— «Գուք պատրաստ մնացէք, ինչ էլ որ լինի,
 Թող վրաս ունենամ իմ թուրն հաւունի.
 Ամբոցի զոները ամուր փակեցէք,
 Լուացէք գլխներդ, մարուր հագնուեցէք.
 Ես գիտեմ, երագս պիտի կատարուի,

Մենք հիւրին կընդունենք, եթէ ներս մտնի.
 Թէ փակած դռնովը ներս դալ կարենայ,
 Այդ նշան կըլինի, որ քաջ Տորքն է նա»:
 Իրաւ որ քաջ Տորքն էր երազի հսկան,
 Ե՛կ զնանք, ընթերցող, և բերենք նրան:

Ե Ր Գ Ա Ռ Ա Զ Ի Ն

Ա.

Շատ զարեը առաջ՝ հին Հայաստանում
 Տորք—Անգեղ անուամբ մի մարդ էր կենում:
 Տորքը չէր նման հասարակ մարդու,
 Այլ մի աժդահա և շատ ահարկու.
 Աչքերը կասես մի-մի կապոյտ ծով,
 Ճաճանշաւորուած արևի լուսով.
 Սև-սև ունքերը՝ մութ ամպի նման՝
 Բարդ-բարդ կուտակուած աչքերի վրան.
 Քիթը կորնթարթ, իբրև մի բլուր,
 Ատամներն ուրազ, եղունգները թուր.
 Կուրծքը կասենաս մի լանջ է լեռան,
 Մէջքը սարածաչո, կոնները գերան,
 Մի խօսքով՝ մի դէով և ո՛չ թէ հսկայ,
 Ոչ որ տեսած չէր այնպէս աժդահա:
 Տգեղ էր դէմքը և այնքան դաժան,
 Որ զարհուրում էր, ով նայում էր վրան.
 Ահռելի էր նա և այնքան ուժեղ,
 Որ յիսուն զամէջ չունէին մէկտեղ:

Նա դեռ պատանի ժայռեր էր ճեղքում,
 Ճեղքում էր ձեռքով, ձեռքով էլ կոկում.
 Ճեղքում, յղկում էր քարէ տախտակներ,
 Եղունգով փորում պէս-պէս նկարներ:

նա մի հովիւ էր, հովիւ լեռնական,
 Բայց ոչ հասարակ, այլ դիւցազնական.
 Առիւծ ու վագր նրան տեսնելիս՝
 Սովոր շան նման մօտն են գալիս.
 Կարծում էին, թէ նա էլ է գազան,
 Եւ նա է իրանց զօրաւոր արքան.
 Փաթաթում էին քաջի ոտնէշին
 Եւ կաղկանձելով աղերսում բաժին.
 Նա էլ տալիս էր սնունդ բաւական
 Եւ հօտի վրան կարգում պահապան.
 Ինքն այնուհետեւ գնում էր անտառ,
 Որ սնունդ գտնէ իւր ուժի համար:

Նա պոկոտում էր մեծ ծառեր հատ-հատ
 Ու շինում նրանցից մի մեծ յանկապտոտ.
 Անտառի շուրջը պարիսպ էր գառնում,
 Մէջը վայրենիք կաշկանդուած մնում.
 Եւ նա բռնում էր, բռնոտում այսպէս
 Եղնիկ, եղջերու և այլ ինչ ասես:
 Քոսան-երեսուն էրէ շալակած,
 Գնում էր հօտը յոգնած ու քրտնած.
 Առիւծն ու վագրը գէմն էին գալիս,
 Քաջի ոտքն ընկնում և բարե տալիս
 Եւ խնդրում էին դիւցազն Տորքին,
 Մասնակից անել համեղ ընթրիքին:
 Նա չէր շատակեր ձարայի նման.
 Սիրում էր կաթը և մածուն ու թան.
 Եւ չէր բարկացկոտ, այլ հեզ ու խոնար,
 Բայց Տէրն ազատէր, թէ որ բարկանար...

Բ.

Մէկ անգամ գիւղում Տորքին գայրացքին,
 «Անգեղ, գէշ Անգեղ», չկտրից գոչեցին.

էլ չհամբերեց. պոկեց մի մեծ ծառ,
 Աւելց նրանով ամբողջ գիւղն իսպառ.
 Ետում եմ՝ աւելց, չկարծէք սրբեց,
 Այլ տուն, գոմ, մարագ գետնին հաւսարեց.
 Փախան մարդիկ ճանճերի նման,
 Էլ ո՞վ կըկանգնէր Տորքին յանդիման.
 Այսպէս երբ նրա բնութիւնն իմացան,
 Էլ այնուհետեւ սրտին չգիպան,
 Այլ մեծ յարգանքով պատուասիրեցին,
 Պարերգ շինելով՝ զովաբանեցին.
 Տղէք, աղջկէք՝ ձեռք ձեռքի տուած՝
 Եւ պարում էին, և՛ գովում Տորքին:
 Էլ այնուհետեւ նրա գէմքն անեղ
 Առաջուայ նման չէր թւում տղեղ:

Անգութ չէր Տորքը և ոչ էլ անգէտ,
 Լաւ որմնաղիւր էր և ճարտարապետ.
 Ահագին վէմեր նա բերաւ տաշեց,
 Իւր քանդած գիւղը նորմէկանց շինեց.
 Եւ այնուհետեւ իւր ուժն ահագին
 Նա գործ էր դնում միշտ դէպի բարին:
 Նրանից առաջ շատ քաղաք ու գիւղ
 Թալանում էին գողերն աներկիւղ,
 Բայց երբ լոյս ընկաւ Անգեղ Տորք հսկան,
 Աւաղակները ծակըծուկ մտան:
 Նա չէր գործ ածում ոչ թուր և ոչ նետ,
 Միայն իւր տեսքով սնում էր անհետ.
 Բայց երբ թշնամին երեւ էր առնում,
 Նա այն ժամանակ ուժին էր դիմում.
 Վերցնում էր քարեր, քարեր ահագին
 Եւ կարկուտի պէս թափում գլխեներին:

Սև ծովի կողմից օտար թշնամիք
 Թալանում էին և գերում մարդիկ.
 Միշտ գալիս էին անթիւ նաւերով,

Այն էլ աշխարհ, օրը ցերեկով:
Կողոպտում էին անթիւ գիւղօրէք
Եւ դերի տանում սիրուն աղջկէք:

Մէկ անգամ եկան խնորհեցին Տորքին,
Որ գնայ օգնէ խեղճ ժողովրդին.
Գնաց մեր հսկան, բայց նաւերն արդէն
Հեռացել էին Սև ծովի ափէն:
Ձայրացաւ Տորքը, գուռաց, մանչաց,
Իբրև մի առիւծ նետահար եղած.
Բլրաչափ ժայռեր սարերից պոկեց,
Փախչող նաւերի յետքից շպուտեց.
Գզրդաց ծովը, բարձրացան ալիք,
Նաւերը դառան շարժուն խաղալիք.
Ահա դարձեալ ժայռ, դարձեալ գզրդոց,
Ջրջւում են նաւերն իբրև օրօրոց.
Էլի մէկ բլուր, մեծ քան դառաջին՝
Ընկնում է ուզից նաւերի գլխին:
Գնում են կրկին ժայռերը գունդ-գունդ,
Ձարկւում նաւերին և տանում անդունդ:
Ողջ կորան այսպէս աւազակները,
Դէպի անյատակ ծովի խորքերը.
Նրանցից միայն մէկն աշատուեցաւ,
Գլուխը պատուած իւր երկիրն հասաւ.
Եւ այնտեղ այնպէս հրաշքներ պատմեց,
Որ լսողներին սարսափեցրեց:

Ահա այս անգույթ բարբարոսութեան
Վերջ տուաւ իսպառ մեր զօրեղ հսկան:

Գ.

Տորքի անունը շատ հուշակուեցաւ,
Մինչև արքայի տկանցը հասաւ.

Մեծ [Թագաւորը կանչում է Տորքին,
Որ սարգէններ տայ և նայէ գէմքին:
Գնում է Տորքը մի ծառ ուսին դրած,
Ծառի ճղներից էրէներ կախած.
Այնտեղ կար այժեամ ու վայրի ոչխար,
Եղնիկ, եղջերու, վարազ ու կիտար...

Տորքի համբաւը առաջ էր գնացել
Եւ քաղաքացոց նախապատրաստել.
Խանութ ու կրպակ ողջ կողպտեցին,
Փողով փողհարով գիմաւորեցին.
«Եկաւ, հա՛ եկաւ, գալիս է, գալիս»,
Ամենքն էլ իրար իմաց են տալիս.
Թէ՛ ծեր, թէ՛ մանուկ, թէ՛ աղջիկ, թէ՛ կին,
Եկան տեսնելու նորեկ հսկային:

Երբ Տորքը մտաւ մեծ մայրաքաղաք,
Նրան կարծեցին շարժուն աշտարակ.
Իրաւ՝ նա (ցած չէր աշտարակներից,
Բուրդ էր նա՝ շինուած անտաշ քարերից:
Ծառն ուսին դրած գաւազանի պէս,
Քայլեր էր անում չորս կանգուն ու կէս:
Այսպէս նա հասաւ մինչև ապարանք,
Արքայի վրայ ազդեց մեծ զարմանք.
Վայր դրաւ բեռը, բարձրացաւ վերև,
Ծնկաչոք ընկաւ արքայի առջև:
Թագաւորն ասաց. «Ապրիս, ապրիս, Տորք,
Դու չես մի հոտ մարդ, այլ մի ամբողջ զօրք»:

Արքայի ծունկը Տորքը համբուրեց,
Արքան էլ նրա ուսին ձեռք դրեց:

Գ.

Լսել էր արքան, որ հսկայ մարդիկ
Զեն լինում խեղճ և ու՛ր հաստեկ.

Բայց երբ Տորքի հետ լաւ ծանօթացաւ,
 նա այս կողմանէ մի նոր գիւտ արաւ:
 Տորքին նա պահեց մօտ երեք ամիս,
 Հետն էր նստեցնում միշտ ճաշ ուտելիս:
 — Ի՞նչպէս ես կարծում, մէկ օր հարցրեց, —
 (Հսկայի խելքը նա փորձել ուզեց.)
 Ո՞րն է գերագանց, ո՞ւժը, թէ խելքը:

— Երկուսն էլ լաւ են, ասաց քաջ Տորքը.
 Փորքիկ ուժի մէջ չի լինիլ մեծ խելք,
 Ոչ էլ ուժեղը կըլինի անխելք.
 Բայց ինչ է խելքը, — ոչ ոք չգիտէ,
 Անխելքի համար խելօքն անմիտ է:
 Ուրիշ է խելքը գլխապահութեան,
 Եւ ուրիշ խելքը յափշտակութեան.
 Այդ ամենքն ունին՝ թէ մարդ, թէ գազան,
 Թէ խելօք լինի, թէ անմիտ անբան:
 Բայց կայ մի այլ խելք, խելք դիւցազնական,
 Որ հնարում է, ստեղծում է բան,
 Որ մեզ տանում է միշտ դէպի բարին
 Եւ մօտեցնում Արարչի գահին,
 Որ բանեցնում է օգին ու ջրին,
 Ծառայեցնում կրակին, հողին,
 Զինում է գութան, կամ ու ճախարակ,
 Հերկում, մշակում դաշտ ու ագարակ.
 Որ քարին, փայտին տալիս է նոր ձև,
 Նոր գործադրութիւն, և այն յարատև.
 Այս է ճշմարիտ խելքն, իմ կարծիքով,
 Մարդը գազանից վեհ է միայն սրանով...

Ջարմացաւ արքան, այլ և հիացաւ,
 Երբ հսկայ Տորքից այս բանն իմացաւ:

Ե.

Մէկ օր էլ արքան տեսաւ մեր Տորքին՝
 Մէկ բլրաշափ ժայռ բռնել է ձեռքին,
 Ահագին ժայռը շուռ-մուռ է տալիս,
 Կարծես երեխայ լինի խաղցնելիս.
 Ժայռը ձեղքում էր Տորքը ձեռքերով,
 Փորում, փորփրում սուր եղունգներով.
 Փորեց — փորփրեց, տաշեց-տաշտաշեց,
 Վերջն արքայի պէս մի արձան շինեց.
 Եւ ինչքան նման, ինչքան գեղեցիկ,
 Զորն այնպէս կարել չէր կարող գերձիկ.
 Արքան կատարեալ, — ծիրանի հագած,
 Բոլոր զարդերով զուբուած, զարդարուած,
 Գահի վրայ բազմած, թագը դրած գլխին,
 Թուրը քարշ արած, գաւազան ձեռքին,
 Փառահեղ մրքով, մարգարտով հիւսած,
 Երբ տեսաւ արքան, մնաց հիացած:

անայնպէս ինչպէս 7. 2.

«Այս ինչ հրաշք է», մէկ օր էլ արքան,
 Տորքին նայելով՝ ասաց ինքն իրան.
 «Փիղը խելօք է, թէև ահագին,
 Բայց ո՞վ կըկարծէ, որ այս հսկային
 Աստուած տուել է և՛ խելք, և՛ հասակ,
 Այլ և նկարչի հրաշալի ճաշակ.
 Արդեօք սէր էլ կայ այս մարդու սրտում,
 Բայց ո՞վ կըսիրէ սրան աշխարհքում.
 Ո՞րտեղ կըգտնուի այնպիսի մի կին,
 Որ ուզի գառնալ սրան ամուսին.
 Բայց լաւ կըլինէր, եթէ յաջողէր,
 Մենք կուռնենայինք քաց հպատակներ»:

արարի

Այսպէս մտածեց արքան ինքն իրան
եւ կանչեց Տորքին, որ խօսեցնէ նրան:

— Տորք, ասաց արքան, — ես չեմ հաւատում,
որ սէր ունենաս քո կարծր սրտում:

Ժպտաց մեր հսկան, ինչպէս մի ծծկեր,
երբ մօրից լսէր, թէ արի ծիծ կեր.

եւ սրտի սէրը իւր վառ կայծերով
Փռուեց երեսին վարդի թերթերով:

— Իսկ ես, արքայ քաջ, ասաց մեր հսկան,
ինձ որ ասէին, թէ կայ մի զազան,
Մի օձ, մի ծաղիկ, կամ մի անշունչ քար,
Չէի հաւատալ, որ սէր չունենար.

Երկինք ու գետինք, թէ ցամաք, թէ ծով,
Բոլոր տիեզերք լցուած է սիրով:

— Տորք, դու խօսում ես իբրև սիրահար,
Ընտրել ես անշունչ մէկին քեզ համար:

— Ո՛ւմ պէտք է ընտրեմ յարմար իմ սրտին,
ես դեռ չեմ գտել ինձ համար մի կին.

Հեռու աշխարհում մեր սերնդից կան,
Բայց ես չգիտեմ այն երկրի ճամպան.

Մէկին տեսնում եմ այնտեղ երազում,
Որպէս թէ մի խոր ձորում է կենում.

Ինձ նման անբախտ, ինձ նման մենակ,
Բայց ոչ ինձ նման տղեղ, այլանդակ.

Նա գեղեցիկ է և շատ գեղեցիկ,
Ինչպէս նոր ծագած կարմիր արևիկ:

— Բայց ինչ ես կարծում, այդ գեղեցկուհին
Կրդառնայ արդեօք քո բնկերուհին:

— Նա ինձ երազում հաստատ խօսք տուաւ,
եւ խոստանալով մի պայման դրաւ.

«Եթէ գաս», ասաց, «կռուես ու յաղթես,
Գու ինձ կրտսանաս, կտունես, կբերես»:

Հիմա չգիտեմ՝ սրտեղ կրդանեմ,

Որ կռուեմ, յաղթեմ ու առնեմ— բերեմ:

— Ես իմաց կբտամ իմ բղէշխներին,

նրանք կրդտնեն քո գեղեցկուհին:

Տորքն ուրախացաւ, բայց և ամաչեց,

Տղայի նման նա կարմրտակեց.

Արքայի ծնկան նա համբոյր տուաւ,

եւ իսկոյն և ետ մօտիցը փախաւ:

Թագաւորն ինքն էլ շատ ուրախացաւ,

որ Տորքի սիրոյ զազանիքն իմացաւ:

Է.

Արքան հրաւիրեց կուսակալներին,
որ այդ ժամանակ պալատումն էին.

— Կուգեմ իմանալ, ասաց, մեր երկրում
Ի՞նչպէս ցեղեր կան, ինչպէս են ապրում:

(Թագաւորն ինքը չէր մեր աշխարհից,
Այլ հրաւիրուած մի ուրիշ երկրից).

— Արդեօք մեր երկրում վազուայ պէս չկան
Խոշոր հսկաներ մեր Տորքի նման:

Ամենից առաջ խօսեց Առանը՝
Բազաց աշխարհի զօրեղ իշխանը.

— Ո՛ղջ լեր, թագաւոր, մեր երկրում դեռ կան
Յաղթանդամ մարդիկ՝ ճիշտ Տորքի նման.

Նրանք կենում են լեռնախորշերում,
Մթին ձորերում և քարայրերում.

Պնդոցն են քաշուում, որ ազատ մնան,
Քեօխուի ու գզրի ոչինչ հարկ չտան,

Տներ են շինում և գետնի տակին
Անբար ու անփայտ, սարերի միջին.

Տեսնում ես նաև՝ հարթ գետնի տակից
Ծուխ է դուրս գալիս քառասուն տեղից.

Ըշկլում է մարդ, թէ սա ինչ բան է,
Միթէ սա գիւղ է. — ո՞վ կտոճիս կանդ:

Մի դուռն են գտնում, մտնում, և տհա
 ֆասն, երեսուն մարդիկ աժդահա,
 Միքանի գերան կրակին դրած,
 Նստած են շուրջը մուռթնին կախած.
 Իսկ նրանց մայրը՝ պառաւ աժդահան՝
 Դրել է կրակին քառականթ կաթսան,
 Երեք-չորս վարագ ողջ-ողջ մէջն ածած,
 Ճաշ է պատրաստում մէկ թի ձեռքն առած.
 Խառնում է կաթսան թիաշերեփով,
 Ինչպէս մեր կանաչ փոքրիկ շամշիկով:
 Տունն ունի նաև անթիւ մաղարէք,
 Այնտեղ են լցուած հարսն ու աղջկէք.
 Բոլորն էլ խոշոր, բոլորն էլ հսկայ,
 Թէ մարդ, թէ կնիկ, աղջիկ, թէ տղայ.
 Բայց չեն ճորքի պէս անտաշ ու անկազմ,
 Այլ շատ գեղեցիկ և վայելչակազմ... X

— Ուղիղ է ասածն Առան իշխանի,
 Ասաց բղէշխը Գուգարաց երկրի, —
 Մեր հսկաներն էլ ձորերը մտան,
 Որ գզիրներին ոչինչ հարկ չտան.
 «Ով որ, ասում են, գզրի ձայն լսի,
 Շա տեղնուտեղը ձեան պէս կըհալչի.
 «Մարդիկ էնդուր են այնչափ մանրացել
 «Ու մէջքներից թեքուել, կոացել,
 «Որ հարկ են տալիս գզրին ու քեօխուին,
 «Այն էլ դրամով, որ բնաւ չունին:
 «Մենք չունինք գզիր, քեօխուա, քեաթխուդա,
 «էնգուր ենք մնացել այսպէս աժդահա»:

— Բայց միթէ իրանք դրամի պէտք չունին,
 Հարցրեց արքան Լօռու բղէշխին:

— Գրամը պէտք է սնունդի համար,
 Որ գնեն սնունդ և հագուստ յարմար.
 Երկուսն էլ ունին. ունին վար ու ցան,

X

Ունին խոզ, ոչխար, լծկան ու կթան:
 Ունին վուշ, բամբակ և որդ շերամի,
 Զանազան նեղիկեր և որդն կարմրի.
 Կանաչք մանում են, ներկում ու գործում,
 Միշուն հագուստով գուբում, գարդարում.
 Նոյնպէս հագցնում են բոլոր միւսներին,
 Գործում են գորգ, շալ և տան անկողին,
 Եւ այլ ամենայն մանր ու խոշոր բան,
 Ինչ որ գործում է և պէտք է մի տան.
 Ունին եղ ու մեղր և մածուն ու թան,
 Միրգ, հունդ, արմտիք, բանջար զանազան.
 Աղբիւններ ունին վճիտ, սառնորակ,
 Վիրաբուժութեան գիտեն դեղ, ճարակ.
 Իսկ ինչ որ չունին և պէտք է իրանց,
 Փոխանակելով տալիս են միմեանց:
 Գինի և օղի նրանք չեն խմում,
 Մոլութիւններից հեռու են կենում.
 Եւ ապրում էլ են նրանք շատ երկար,
 Ոչ մէկը չկայ հիւանդոտ, տկար:
 Բոլոր անդամներն ամբողջ համայնքի
 Զաւակ են կարծւում մի ընտանեկորի.
 Այսպէս միաբան, սերտ սիրով կապուած,
 Մէկ մէկու համար գլուխ յետ դրած.
 Զատ հիւրասէք են և մեծահոգի,
 Խիստ աւանդապահ և առաքինի... X

— Բայց մեզ ինչ օգուտ այդ հսկաներից,
 Երբ որ փախչում են հարկահաններից.

— Հարկից խորշում են, բայց ոչ կուտելուց,
 Ո՛չ հայրենիքի պաշտպան լինելուց.
 Ունին ահագին աղեղ, պարսատիկ,
 Կռիւ են գնում՝ ինչպէս հարսանիք.
 Քարեր ու նետեր կաշկտի նման
 Թափում են կուռող թշնամու մտան.

Իսկ երբ քար ու նետ չունին ձեռներին,
 Գլխում են իրանց ուժեղ կոներին.
 Մէկը հարիւրին, տասը՝ հազարին,
 Ջարդում են, ինչպէս գայլը — ոչխարին:
 — Եթէ այդպէս է, ազատ թողեցէք,
 Այդ հսկաներից էլ հարկ մի առնէք.
 Բայց «մէկ պայմանով», ասում է արքան,
 Որ մեր քաջ Տորքին մի հարսնացու տան:
 — Այդ շատ դժուար է, ասաց իշխանը, —
 Թէև կատարեն քո խիստ հրամանը,
 Նրանց մէջ առանց մենամրտելու
 Սովորոյթ չկայ աղջիկ ուզելու.
 Մրցել են տալիս փեսացուներին,
 Որ աղջիկն ընկնի վերջին յաղթողին.
 Բայց գործը դրանով դեռ չի վերջանում,
 Յետոյ աղջիկն ու տղան են մրցում.
 Եթէ փեսացուն չի յաղթում աղջկան,
 Էլ այն աղջիկը չի գնում նրան:
 — Ուղիղ մեր Տորքի երազի նման,
 Եսաց խնդալով մեծագոր արքան. —
 Մենք էլ կուտարէք մեր հսկայ Տորքին,
 Թող չնայ փորձէ իւր ուժն ահազին»...

Ն Ր Գ. Ն Ր Կ Ր Ո Ր Կ.

Ա.

Ամառնամուտ է. Լօք սարն իւր գագաթ
 Գաշտեցոց համար շինել է դրախտ.
 Որ կողմ նայում ես՝ տեսնում ես հրճուանք,
 Անմեղ երկնային սիրոյ փաղաքշանք.
 Ծաղիկներ գոչն-գոչն և անուշաբույր
 Տալիս են իրար քնքուշիկ համբոյր.
 Անթիւ ազբիւրներ, վճիտ, սառնորակ,
 Իրար գրկելով՝ մտնում են ձորակ.
 «Մէր—սէր» է կանչում հովուի սրինգ,
 Կայտում են ուլեր, իւշտում են գառինք:
 Այդ սարի գլխին կանգնած է ահա
 Մի պանդխտական անձանօթ հսկայ.
 Բայց ուրիշ մարդ չէ այդ նոր վիթխարին,
 Այլ մեր բարեկամ Տորքն է ահազին.
 Հսկայի առջև մինչև բիւր մղօն
 Բացուել է մի լայն, շքեղ հօրիգոն.
 Նրա ոտքի տակ մեծամեծ լեռներ
 Փռուած են ինչպէս աննշան թումբեր.
 Հսկայն լեռները՝ Կովկասի շղթան,
 Ինչպէս ցամաքի սի Լեխիթան,
 Գլուխը թաղել է Եւրասիական ծովում,
 Պոչը Վրկանայ ծովումն է շաբժում.
 Ո՛հ, սեպ...

158
 125
 733

Մէջից կտրում է հարաւն հիւսիսից.
 Ինչպէս մի ցամաք արմազ քարերով՝
 Չրջտպատել է գետնի փորով.
 Տես, Արևն ահա Վրկանայ ծովից
 Իւր բոլոր շքով ծագում է մօրից.
 Նա իւր շափաղը՝ ցնցուղն առաջին
 Մփռում է Կովկաս հսկայի դէմքին.
 Ի՞նչ տեսարան է, ինչքան փառահեղ,
 Յափշտակուեցաւ մեր պանդուխտն ահեղ.
 Այս տեսարանից վերայաւ հսկան,
 Եւ իսկոյն չորեց դէմ Արեգական.
 Նա ահեղ ձայնով երգեց մի մաղթանք,
 Լեռներ ու ձորեր տուին արձագանք:

R.

Այստեղ մի հովիւ մօտեցաւ Տորքին,
 Մի ոչխարակալ գաւազան ձեռքին.
 Կարծես ուղարկեց նրան Արեգակ
 Մեր հսկայի մօտ՝ իբրև հրեշտակ:
 —Ո՞վ ես դու, ասաց, հսկայդ մեծապօր,
 Եւ ո՞ւմ ես կանչում ձայնովդ հօր:
 —Ես մի պանդուխտ եմ, ասաց մեր հսկան,
 Ինչպէս մոլորուած մի թափառական.—
 Այս ի՞նչ երկիր է մեր առջևն ընկած,
 Ի՞նչ աւաններ են դաշտ ու ձոր լցուած:
 —ձյմարիտն ասած՝ ես լաւ չգիտեմ
 Սրանց անունը, որ մէկ-մէկ թուեմ,—
 Եւ հովիւն անմեղ իւր գաւազանով
 Յոյց տուաւ Տորքին իրանց անունով
 Միքանի քաղաք և մեծ-մեծ աւան,
 Թէ՛ «այն Գաջէնքն է և այն Մոշաւան,
 Իսկ այն քաղաքն էլ, որ երկարումէկ

Բողնփորի մէջ ձգուած է բեկ-բեկ,
 Յուրտաւ քաղաքն է, հարուստ, այգեէտ.
 Իսկ այս էլ ահա ամբողջն է Ուփրէթ,
 Որ պատկանում է մի շատ աննման
 Եւ շատ գեղեցիկ մի որբ աղջկան:
 —Այդ ի՞նչ աղջիկ է, ի՞նչ է նրա անուն:
 —Նրա անունն է «Հայկանուշ-Միրուն».
 Ինքը մի չքնաղ և շնաշխարհիկ,
 Ոչ որ ծնուած չէ այնքան գեղեցիկ.
 Նա աննման է, չափազանց սիրուն,
 Գեռ չի լրացրել տասնևութ դարուն:
 —Մի՞թէ նա չունի ծնողք, ազգական,
 Հարցրեց յուզուած սիրահար հսկան:
 —Բղէշխը նրանց Գաջէնք է տարել,
 Մ՛նացել են այնտեղ, էլ յետ շնն հկել:
 —Ուրեմն ո՞ղջ են նրանք Գաջէնքում:
 —Ոչ, նրանք ողջ են գուցէ երկնքում:
 —Ուրեմն մեռել են, էլ նրանք չկան:
 —Եւ միշտ կըմեռնեն, երբ սարը չգան:
 Ինչպէս է եղել, նրանք մէկ ամառ
 Սարը շնն եկել, և դրա համար
 Արևը նրանց ամբողջ գերդաստան
 Զրկել է սարից, որ երբէք չգան:
 —Բա ո՞վ է պահում այդ սիրուն աղջկան,
 Եթէ նա չունի ոչ մի ազգական:
 —Ուրիշներին էլ նա ինքն է պահում,
 Ամեն կարօտեալ նրան է դիմում.
 Ունի նաժիշտներ, անթիւ ծառաներ,
 Մի նոյնքան շներ, բիւրաւոր հօտեր.
 Նա մի հսկայ է, թէև ոչ քեզ պէս,
 Հասակին նայես՝ սօսի է, կասես.
 Եւ շատ գօրեղ է. մեղանում չկայ
 Նրա չափ ուժիք և քաղցր հոգի:

— Ինչո՞ւ ուրեմն մարդու չի գնում:
 — Իւր անուան վայել փեսայ չի գտնում,
 Ասում են՝ շուտով նրա մօտ կրգայ
 Հեռու աշխարհից մի մարդ աժդահա.
 Այսպէս է երգել մի պանդուխտ գուտան,
 Մեր Հայկանուշն էլ մնում է նրան:

Յուզուեցաւ Տորքը, երեսը փայլեց.
 Պարզամիտ հովիւն անգամ նկատեց,
 Ար կոյր գուտանի երգած աժդահան
 Պէտք է որ լինի այս պանդուխտ հսկան:
 — Երանի նրան, ասաց պատանին, —
 Ավ Հայկանուշին կառնէ ամուսին.
 Նա շատ բարի է և այնքան գլխած,
 Ար մեր կանանց մէջ գեռ չի տեսնուած.
 Ավ լծկան չունի, լծկան է տալիս,
 Հատերին լծած գուլթան է տալիս.
 Իւր է, թէ պանիը, նա բոլոր տարին
 Միշտ բաժանում է չունեցողներին:
 — Խնդրեմ ցոյց տաս ինձ, ասաց մեր հսկան, —
 Աւփրէթ գնացող կարճառօտ ճանպան:
 — Այս ճանպան անա թէ ուղիղ բռնես,
 Դեռ կէսօր չեղած՝ Աւփրէթ կըհասնես:

9.

Մօտ է կէսօրը, ժամ է ճաշելու,
 Փորի պահանջը լրացնելու.
 Հայկանուշն այսօր շատ լաւ ճաշ ունի,
 Լաւ ձուկ, լաւ խորուած, թէև անդինի.
 Հատ է ցանկանում, որ հիւր գայ իրան,
 Թէկուր երազում տեսած աժդահան:
 Բերդի գոները բախում են անա,
 Եւ այդ բախողն է մի մարդ աժդահա.

Բախում է, բախում, բայց չեն բաց անում,
 Կարծես նրա հետ մի խաղ են խաղում:
 — Մոտս, ձայն չը հանէք, դուռը չբանար,
 Ասաց տիրուհին, բայց... այ ձեզ հանար.
 Երկաթէ դուռը հսկան խորտակեց,
 Ինչպէս գեչի թուղթ նրան ծալծլեց.
 Եւ վեր բարձրացաւ քարէ սանդուխքով,
 Ինչպէս մի մանուկ մօրիցը խռով,
 Կամ ինչպէս աղքատ քաղցած ու տկլոր,
 Սանդուխքի գլխին նստեց գլխակոր.
 Աղախինները երբ Տորքին տեսան,
 Սաստիկ վախեցած՝ փախան ներս մտան:
 — Ինչո՞ւ էք վախում, ասաց տիրուհին,
 Եւ՝ ինքը գնաց Տորքին մօտեցաւ.
 Եւ՝ իբր ինքն իրան՝ այսպէս խօսեցաւ.
 — Ո՞վ պէտք է լինի արդեօք այս հսկան,
 Սա չէ աժդահա Տորքը Պասքամեան.
 Էլ ուրիշ ինչ մարդ կարէր յանդգնել
 Իմ բերդի դուռը այսպէս խորտակել:
 Տորքն էլ սկսեց, իբրև ինքն իրան,
 Տալ Հայկանուշին այսպէս պատասխան.
 — Երբ ճանաչում է Անգեղեայ Տորքին,
 Դուռն ինչո՞ւ փակեց նրա երեսին.
 Սա մի խաղ խաղալ միայն ուղեցաւ,
 Եւ հետեանքն էլ այն էր, որ տեսաւ.
 Տորքն անա կերթայ դուռը կըշտակէ,
 Ինչպէս առաջ էր, այնպէս կըկողպէ»:

Եւ Տորքը գնաց, դուռը լաւ կոփեց,
 Սուր եղունգներով յղկեց ու կոկեց.
 Ժանգոտած դուռը այնպէս պլպլաց,
 Կարծես արծաթից լինէր նոր ձուլած:
 Երբ նորից գնաց, իւր տեղը նստեց,
 Հայկանուշը նրան քաղցը աչքով նայեց.

— Ինչո՞ւ ես նստում, ասաց, չոր քարին,
 Պէտք է լաւ ճաշ տալ քեզ պէս ճարտարին.
 Ճանապարհորդ ես, քաղցած կըլինիս,
 Թէ հաց ուտելու ախորժակ չունիս...
 — Քաղցած եմ, այո՛, բայց շատ եմ քաղցած, —
 Յոգոց քաշելով՝ մեր հսկան ասաց.
 Ի՞նչ հաց պիտի տաս, որ ես կշտանամ,
 Ի՞նչ ջուր պիտի տաս, որ ես զովանամ.
 Իմ հացն ու ջուրը, — գիտէս որն է, այն
 Քո սէրն է, հոգիս, քո սէրն է միայն.
 Մի նայիր, որ ես կողիտ եմ ու բիրտ,
 Այս կոպտութեան մէջ կայ մի քնքուշ սիրտ,
 Որ քեզ զլիսովին իւր մէջ կամփոփէ
 Եւ միշտ քեզ համար միայն կըտրոփէ.
 Ահա եկել եմ, ընկել ոտքերդ,
 Կամ ինձ սպանիր, կամ տուր ինձ սէրդ:
 — Դեռ ժամանակ չէ, ասաց տիրուհին,
 Յետոյ կըխորհենք քո սիրոյ մասին:
 — Ես քո ստրուկն եմ. դու ինձ հրամայիր,
 Թէկուզ քո շան տեղ դռանդ կապիր,
 Որ քեզ պահպանեմ աչքիս լուսի պէս,
 Ոչ մի փորձանքի դու չհանդիպես:
 — Դու ինձ կազատես շատ փորձանքներէից,
 Բայց ո՞վ կազատէ ինձ քո ճանկերից:
 Այս խօսքի վրայ Տորք և Հայկանուշ
 Քան, -քան խնդացին և խինդն էր անուշ.
 Եւ իբրև վաղուց ծանօթ իրարու՝
 Կուշտ-կուշտ ճաշեցին, առանց ուտելու:

Դ.

Սիրում էր Տորքը, սիրում էր անկեղծ,
 Սիրում էր սիրով ամբիծ, անտխեղծ.

Եւ կոպտատարազ իւր դէմքը մթին
 Դառել էր սիրոյ ցուացնող լուսին.
 Այն կերպարանքը և հայեացքն ահեղ,
 Որ քարայնում էր մարդկանց տեղնուտեղ,
 Այժմ դառել է մի վճիտ աղբիւր,
 Որից բղխում է սէր հեզամհարոյր...
 Ի՞նչ քաղցը ժպիտ, ինչ քնքուշ շարժուածք.
 Ե՛րբ է ունեցել անճոռնի կազմուածք...

Ե.

Որքան կրակը վառւում է, այրում,
 Այնքան տաքացողը հեռու է կանգնում.
 Երբ վարուժանը շատ է կշկշոււմ,
 Մարին փախչում է, թուփի մէջ թաքչում.
 Տորքն ինչպէս սոխակ երգում է պէս-պէս,
 Իսկ Հայկանուշը լուռ է վարդի պէս.
 «Այո», «ոչ», «գուցէ», երկդիմի խօսքով
 Պատասխանում է անարոշ մտքով.
 Խոհեմութիւնը՝ յատուկ իւր սեռին՝
 Իբրև մի սուր գէնք՝ պահում է ձեռին.
 Եւ ասում է նա Տորքին վերջապէս.
 — Աղջիկ առնելը չի լինիլ այդպէս.
 Դու շատ ուժով ես, այդ ես լաւ գիտեմ,
 Բայց ինչ էլ լինիս, ես պէտք է կուռեմ:
 Քո եղունգներդ, այո՛, շատ են սուր,
 Բայց ես էլ ունիմ վահալանի թուր,
 Որին չի դիմնալ և ոչ մի հսկայ,
 Թէկուզ նա լինի քեզ պէս աժդահա...
 — Սիրուն Հայկանուշ, ասում է հսկան,
 Արի, մի անիր դու ինձ խելքահան.
 Ես վախեցող չեմ և ոչ մի թրից,
 Թէկուզ նա լինի ընկած երկնքից.

Բայց ինչպէս զօրէ իմ ձեռքը կոպիտ
 Քնքուշ նազերոյդ առնել իւր խտիտ.
 Խոստովանում եմ ինձ յաղթահարուած,
 Ես քո գերին եմ, քո ոտքերն ընկած.
 Դու քո փոխանակ ցոյց տուր հարիւրին,
 Թէկուզ հազարին, տասը հազարին,
 Հրամայիր ինձ՝ շարժեմ այս լեռուը,
 Ասա՛ պոկոտեմ ամբողջ անտառը,
 Վարարած գետի ընթացքը փոխեմ,
 Սարեր ու ձորեր իրար հետ խառնեմ,
 Լեռներ կարող են իմ ձեռքով փլչիլ,
 Բայց քեզ, Հայկանուշ, չեմ կարող զիպչիլ...
 — Եթէ այդպէս է, ուրեմն գնա՛
 Եւ բեր ինձ համար քսան ածգահա.
 Կերթաս Զորոփոր, ուր քարայրերում
 Քեզ պէս յաղթանդամ մարդիկ են կենում,
 Եթէ նրանցից քսանին գերես,
 Դրանով իմ անուան պատիւ կըրերես.
 Եթէ ոչ՝ գիտես, մերոնք ինչ կասեն,
 Ի՛նչ բամբասանքներ վրաս կըբարդեն.
 Կասեն՝ փախցրել է, փախցրել նրան
 Լեռներից փախած մի թափառական...

Ե Ր Գ, Ե Ր Ր Ո Ր Դ,

Ա.

Գնաց մեր հսկան՝ ձեռքին մի գերան,
 Որ զործ էր դնում իբրև զաւազան:
 Հասաւ Զորոփոր հսկաների մօտ,
 Մտաւ մի խրամ խոր ու քարքարոտ.
 Առիւծի նման այնտեղ մանչաց,
 Նրա ահեղ ձայնից ձորը զբմբաց.
 Դուրս եկան հսկայքն իրանց բներից,
 Խրամի ժայռի պատառուածներից.
 Նայեցան-տեսան մեր հսկայ Տորքին
 Ներքեում կանգնած, մի գերան ուսին.
 Զեռքով են անում: — Արի վեր մեզ մօտ, —
 Ասում են հսկայքն հիւրերի կարօտ:
 Վերև բարձրացաւ մեր անհարթ հսկան,
 Մտաւ ձորեցոց քարէ բնակարան:
 Տան նահապետը՝ առոյզ ծերունին
 Պատուով ընդունեց իւր պանդուխտ հիւրին.
 Յատակի վրայ նոր զորդ փռեցին
 Եւ վերի ծայրին նրան նստեցրին.
 Տան երեխէքը՝ թէ մեծ, թէ փոքր,
 Մօտեցան կարգով՝ ձեռքը պաշեցին.
 Տաշտակը բերին ջահէլ հարսները,
 Մարուր լուացին հիւրի ոտքերը.
 Մի ըոպէ շանցած, մօտ հարիւր յիսուն

Հսկաներ եկան հիւրին տեսութիւն.
 Խոր ու լայնարձակ ժայռէ մաղարան
 Դարձաւ հսկայից մի ժողովարան:
 — Բարձր ես եկել, մեր աչքի լոյսն ես,
 Ամեն նոր մտնող ասում էր այսպէս:
 «Դու ով ես կամ ինչ» էլ չեն հարցնում,
 Այս տեսակ կանոն չկայ նրանցում.
 Մինչև երեք օր հիւրին կրպատուեն,
 Ցետոյ այդ բանը նրան կըհարցնեն:
 Ամբողջ երեք օր տօն կատարեցին,
 Այնպէս փառաւոր հիւրին պատուեցին.
 Մէկը բերում էր ձուկը նոր բռնած,
 Միւսը միքանի էրէ շալակած,
 Մէկը վայրենի թռչուններ պէս-պէս,
 Միւսը տանու հաւ և մածնի երես.
 Բոլոր համայնքը բերում էր սեզան,
 Սեր ու արածան, թխուածք զանազան:
 Նուագում էին բնար ու սրինգ,
 Պարում ու երգում տղայ ու աղջիկ.
 Պար էին բռնում և պառաւ ու ծեր.
 Այսպէս սէր, հրճուանք Տորքը տեսած չէր:

Բ.

«Երբ վայելեցի այսքան աղ ու հաց»,
 Մեր Տորքն ինքն իրան այնպէս մտմտաց,
 «էլ ինչպէս կարամ սրանց հետ կռուել»,
 Մէկի կամ միւսի մի մազին դիպչել.
 Թող Հայկանուշը այլ բան պահանջէ,
 Եւ ոչ իմ եղբարց արիւնը ուզէ.
 Ինչ որ կարող է մարդ անել սիրով,
 Նոյնն անել կարող չէ նա իւր ուժով:

Թող ուժը լինի մարդու օգնական,
 Բայց սէրը լինի միշտ գործածական.
 Այս մարդիկն ահա անխարդախ սիրով
 Ինձ կաշկանդեցին սուրբ աղ ու հացով:

Գ.

Չորս օրից յետոյ Տորքը բացուեցաւ,
 Հսկաների հետ այսպէս խօսեցաւ.
 — Սիրելի եղբայրք, չորս օր է անցել,
 Բայց դուք իմ մասին բան չէք իմացել,
 Թէ ինչ պատճառով, ինչից ստիպուած,
 Ես թափառում եմ սար ու ձոր ընկած:
 Դուք ինձ ցոյց տուիք սէր, ուրախութիւն,
 Քաջերի վայել հերոսութիւն.
 Աստուած շէն պահէ ձեր տունն ու տեղը,
 Հաստատ պահէ ձեր սերունդն ու ցեղը.
 Ձեզ մօտ եկել եմ ես մի խնդիրքով,
 Պատմեմ ահա ձեզ միքանի խօսքով.
 Ուփրէթ բերդումը, — տեղեակ կըլինիք, —
 Կենում է մենակ մի սիրուն աղջիկ.
 Նրան ընտրել եմ ես ինձ հարսնացու,
 Ուզում եմ առնել առանց կռուելու.
 Եկել եմ հիմա ձեր ոտքը ընկել,
 Ձեր օգնութեանն ու խորհրդին դիմել:
 Կամ ինձ մորթեցէք, թաղեցէք այստեղ,
 Կամ եկէք-զնանք ինձ հետ միատեղ,
 Որ առանց կռուի առնենք մի աղջիկ,
 Խաղաղ ու սիրով կատարենք հարսնիք:
 Լուեց մեր հսկան, խօսեց ծերունին.
 — Տղէք, ասաց նա միւս հսկաներին,
 Հին հէքիաթներում, լսած կըլինիք,
 Երբ մարդուկները ուզում էին աղջիկ,

Եւ այն աղջկան փախցնում են զւեք,
 Տանում մութ աշխարհ կամ մթին ձորեր,
 Մարդուկն այնտեղից հանում է նրան
 Եւ դառնում նրա քաջագործ փեսան:
 Մի մեծ պարծանք է, երբ թզուկ մարդիկ
 Ուժով ու կռուով առնում են աղջիկ.
 Բայց ինչ պարծանք է, որ զօրեղ հսկան
 Իւր ուժը ցոյց տայ ապագայ կնկան.
 Դրա հակառակ՝ եթէ ցոյց տաք սէր,
 Այդ ճշմարիտ որ պարծանք կըլինէր:
 Ես շատ հաւան եմ մեր հիւրի մտքին,
 Այսպէս է վայել վեհանձն հսկային:
 Մեր Հայկանուշը չէ մութ աշխարհում,
 Եւ ոչ գերի է զւեքի ձեռքում.
 Նա ինքնազուխ, անկախ, ինքնիշխան,
 Կենում է բերդումն իւր հայրենական.
 Գնացէք ուրեմն քաղցրութեամբ, սիրով,
 Ուրախ ու զուարթ, երգով ու պարով,
 Առաջարկեցէք յամառ աղջկան,
 Որ տեղիք չտայ մենամարտութեան:
 Ես էլ ձեր ետքից խոնջացած ոտքով
 Կըզամ օրհնելու պսակն իմ ձեռքով.
 Թողէք ձեզ հետ գան տղէք, աղջկէք,
 Որ այնտեղ սարքեն գեղեցիկ պարերդ:

Լռեց ծերունին, քարայրը թնկաց,
 «Գնանք, հայ գնանք», — ամեն ձայն գոռաց:
 — Ես համաձայն չեմ, — գոչեց մի հսկայ,
 Որ թիկն էր տուած մի ժայռի վրայ, —
 Հայկանուշն ունի քսան փեսացու,
 Մինը մէկէլից զօրեղ, ահարկու.
 Այդ գազանները զլուխ վեր առած,
 Միշտ թափառում են սար ու ձոր ընկած.
 Ծորոփորցիք են, անխելք ու անրան,

Մարդավարութեան չունին հետք, նշան:
 Ի՞նչպէս հասկացնենք այդ անմիտներին,
 Որ քար չգցեն երեխաներին.
 Ես հաստատ գիտեմ, որ առանց կռուիլ
 Անհնարին է, ոչինչ չի լինիլ:
 — Գուք ինձ պահ տուէք երեխաները,
 Պատասխանում է բարեսիրտ ծերը, —
 Ես կըպահպանեմ սրանց անվնաս,
 Ոչ մէկի գլխից չի պակսիլ մի մազ.
 Մենք այսօր կերթանք, բերդը կըմտնենք,
 Իսկ դուք վազն եկէք, մենք ձեզ կըսպասենք.
 Եթէ հաւան էք դուք իմ ասածին,
 Էլ մի արգելէք երեխաներին:

Ժիր երեխէքը այս որ լսեցին,
 Ալեւոր պապի վզին փարուեցին.
 «Պապի, մեզ ո՛ւնինք շատ նեո ու աղեղ,
 Կուզես զօրք կազմենք շատ քաջ ու անեղ»:
 Խնդաց ծերունին, ինքն էլ մանկացաւ,
 Անգէնք վտրբերին մի-մի գէնք տուաւ,
 Որին նեոաղեղ, որին պարսաւտիկ,
 Որին մի կոպալ՝ զլուխը հաստիկ,
 Որին մի դաշոյն, որին մի նիզակ,
 Մէկին մի ձողի, միւսին մի մահակ.
 Իսկ նուազածու երգեցիկ աղջկունք
 Վերցրին իրանց հետ փող, սրինգ, թմբուկ:
 Երեխէքն այսպէս մի զօրք կազմեցին
 Եւ իրանց պապին շրջապատեցին.
 — Հապա, երեխէք, մի յառաջ, մի յետ, —
 Կանչեց ծերունին իբրև զօրապետ.
 Խնդացին բոլոր հսկայքն անաւոր,
 Երբ տեսան մանկանց բանակ զօրաւոր:

Գ.

Գնաց բանակը, կէսօրին ահա
 Լուր եկաւ արդէն, որ բերդումն է նա.
 Բերդումն սկսուեց սրինգ ու թմբուկ,
 Եւ ամբողջ գիշեր բարձրացաւ աղմուկ.
 Թնդաց Ուփրէթը, զղրդաց սար, ձոր,
 Եւ ձայնը հասաւ մինչև Ծորոփոր:

Ծորոփորեցի քսան աժդահա
 Լոյսը չբացուած՝ եկել են ահա.
 Բերդի պատի տակ իրարից հեռու
 Ընթռել են՝ իբրև գազան ահարկու:
 Մերոնք էլ եկան Տորքի հետ մէկտեղ
 Մինչև երեսուն հսկաներ ահեղ:
 Ծորոփորեցոյ Տորքը բարեկեց,
 Ոչ որ բարեին չպատասխանեց:
 — Բարև՝ ձեզ, եղբարք, կրկնում է Տորքը,
 Որ տեսնի նրանց մարդութեան շնորհքը.
 Գարձեալ լուսթիւն, ոչինչ ձայն, ծպտուն,
 Կարծես մարդիկ չեն, այլ համր անասուն:
 — Ես ազգականն եմ այս Հայկանուշի,
 Եւ այսօր սրան պիտի տամ մարդի.
 Եթէ դուք էլ էք փեսացուններից,
 Պէտք է չփախչէք ըմբշական մարտից.
 Մէկը կըլաղթէ մէկէլ ուզողին,
 Աղջիկը կըմնայ վերջին յաղթողին.
 Եթէ ուզող էք, եկէք, ներս գնացէք,
 Աղջկայ առջև մենամարտեցէք:

Ծորոփորեցիք իսկոյն վեր թռան,
 Եւ ներս խուժեցին փղերի նման:
 Բոլոր հիւրերը բարձրացան վերև,
 Իսկ ըմբիշները կանգնեցին ներքև.
 Ամենից վերջը Տորքը վեր ելաւ,

Եւ Հայկանուշին զեկուցում տուաւ.
 — Բացի հիւրերից եկել են ահա
 Իրանց կամբովը քսան աժդահա.
 Թող սրանք կուուեն, իսկ մենք կընայենք,
 Եւ վերջինի հետ հաշիւ կըտեսնենք:

— Հիմա թողէք ինձ, ասաց ծերունին,
 Որ հասկացնեմ մեր այս քաջերին
 Ուղիղ կանոնը մենամարտութեան,
 Որ արգելք չլինի մեր ուրախութեան:
 Եւ հասկացրեց, որ վիճակ ձգեն,
 Վիճակն ում ընկնի, նախ նրանք մրցեն:

Փողեր հնչեցին, թմբուկներ զարկին,
 Եւ ըմբիշներին աշխուժի բերին.
 Իսկ Հայկանուշը պատշգամբի վրայ
 Նստած է՝ իբրև մրցման առարկայ.
 Երբ նայում են նրան փեսացուները,
 Կրկնապատկում է նրանց ուժերը:

Ահա երկուքը ասպարէզ մտան,
 Կուուարար ցուլի ու գոմշի նման.
 Պտտեցին երկար, մինչև վերջապէս
 Իրար ճանկեցին երկու արջի պէս.
 Մինը մէկէլից խիզախ, համարձակ,
 Թնդաց գետինը նրանց ոտքի տակ.
 Մերթ բարձրանում են, մերթ գետնին քսուում,
 Մերթ գոմշի նման գլուխ զլխի կարկում.
 Չորում ու կանգնում, վայր ընկնում կրկին,
 Ոչ մէկի մէջքը չի լսվում գետնին.
 Ամբողջ երեք ժամ այսպէս կուուեցան
 Եւ հետզհետէ աւելի տաքցան.
 Իրար միս բռնած առիւծի ճանկով,
 Գջլտում էին՝ ինչպէս արցանով.
 Վերջն ինչպէս եղաւ՝ մէկը սայթաքեց,
 Մէկէլը նրան յաղթած համարեց.

Բայց ընկած հսկան վեր թռաւ կրկին
 եւ նորից բռնեց իւր ախոյեանին.
 Բռնեց բարձրացրեց և այնպէս զարկեց,
 Որ մէկ թզաչափ գետնի մէջ թաղեց:
 եւ նա յաղթուեցաւ, յաղթուեցաւ իսպառ,
 Մեռածի նման մեկնուեց շնչասպառ.
 «Ապրիս, քաջ, ապրիս», — հիւրերն ասացին,
 եւ յաղթող ըմբիշին գովաբանեցին.
 Բայց միւսներին էլ նա պիտի յաղթէր,
 Որ նպատակին հասած համարուէր.
 եւ հեշտ չէր յաղթել բոլոր քսանին.
 Նա հագիւ յաղթեց միայն երեքին,
 Հինգերորդ հսկան չորս հոգու յաղթեց,
 Իսկ տասներորդը տասնին վայր ձգեց.
 Անունն Աւագ էր, ամենից զօրեղ,
 Սա պիտի յաղթէր և Տորքին անեղ:

Ե.

Տորքը վեր կոչեց Աւագ հսկային
 եւ նստեցրեց նրան իւր կողքին:
 — Դու եղար յաղթող, ասաց մեր հսկան.
 Քեզ արժանի է պարզև պատուական.
 Բայց դարձեալ մէկին դու պիտի յաղթես,
 Որ մրցանակը լրիւ վաստակես.
 Եթէ դու ինձ հետ կուուել չուզենաս,
 Դարձեալ մեր այս տան փեսայ կըղաւնաս.
 Այս աղջիկներից մէկը քեզ կըտամ
 եւ քեզ հետ սիրով եղբայր կըղաւնամ:
 — Իսկ Հայկանուշին դու ինքդ կ'առնես
 եւ խաղ ու պարով հարսանիք կ'անես.
 Ես համաձայն չեմ. կըկուուենք մէկտեղ,
 Թէկուզ դու լինիս ինձանից զօրեղ.

Թող Հայկանուշի համար ես մեռնիմ,
 Բայց ոչ ուրիշի ամուսին լինիմ.
 Կամ պէտք է յաղթել և կամ թէ մեռնել,
 Յաղթահարութիւն չեմ կարող տանել:
 — Յոգնած ես այսօր, դեռ հանգստացիր,
 Ու ինձ հետ փոքր ինչ մօտ ծանօթացիր,
 եւ այնուհետև երբ որ ուզենաս,
 Ինձ միշտ հրամանիդ պատրաստ կուեննաս:
 — Չատ լաւ պայման է, ասաց ծեր հսկան,
 Ձեր մրցութիւնը կըթողնենք վաղուան:
 Ծեր հսկայի խօսքն ըմբիշն ընդունեց
 եւ իսկոյն մի ճոխ սեղան պատրաստեց.
 Կանչեցին և միւս աժդահաներին,
 Որ հացկերութիւն մասնակից լինին.
 Կերան, կշտացան և զուարթացան,
 Յոգնածութիւններն իսպառ մոռացան:

Handwritten notes and signatures in Armenian script, including the number 2.

Ճաշելուց յետոյ ծերունի հսկան
 Կանչեց ամենին մարմնամարզութեան.
 Խաղեր խաղացին, խաղեր զուարճալի,
 Բայց հսկայական և շատ անուշի.
 Այս խաղերի մէջ մեր Տորք աժդահան
 Չունէր ախոյեան հաւասար իրան.
 Ուժ էր ցոյց տալիս նա այնքան անեղ,
 Որ բոլոր հսկայք չունէին մէկտեղ.
 Գնդակ էր ձեռքին, թէ լսիտ անաղին,
 Կաշկանդել էր պէտք, թէ հրել մէկին,
 Ցատկելու խաղ էր, թէ վագ մի ոտքով, —
 Տորքն էր միշտ յաղթում, իսկ նրան՝ ոչով:
 Երբ ուզում էին գնդակը խլել,
 Թափուում էին վրան քսանից աւել.

Գուգարաց բղէշին իւր այրուձիով
 Եկաւ արքայի հրովարտակով,
 Ահա բաց արաւ մի երկայն գլան,
 Մէջիցը հանեց գիրն արքայական.
 Իւր այդ գրովը արքայն ինքնակալ
 Կարգել էր Տորքին հզօր կուսակալ,
 Եւ իւր աշխարհի մասն արեւմտեան
 Յանձնել էր նրա կառավարութեան:
 Կարգացին գիրը առանձին պատուով,
 Տորքն էլ ընկունեց մեծ պատկառանքով:
 Եւ այլ թանկագին ընծաներ պէսպէս,
 Հանեց բղէշիւր և բերաւ հանդէս.
 Բերել էր մանեակ, գինդ, ապարանջան,
 Գոհար ակներով, մատնիք պատուական,
 Կարմիր մաշիկներ մեր Տորքի համար,
 Իւր նոր ստացած պաշտօնին յարմար.
 Մի հսկայական սամուրէ մուշտակ,
 Ոսկի և արծաթ մի հարիւր քսակ.
 Իսկ Հայկանուշին՝ շղարշ ծիրանի,
 Եւ արքայական յակինթ մատանի.
 Եւ մանր մժուր, գարգեր զանազան,
 (Որ թագուհին էր ուղարկել նրան):
 Ինքը բղէշիւր մեծագանձ, հարուստ,
 Ընծայեց Տորքին իշխանի հագուստ:
 Հսկայ հիւրերը մնացին ապշած,
 Երբ տեսան Տորքին այսչափ մեծարած:
 Ենձեզ չասացի, ասաց Աւագը,—
 Որ ուրիշ բան է մեր զօրեղ Տորքը:
 Հարսնիքն սկսուեց մի նոր խնդումով,
 Երբ գուարճութեամբ ու կերուխումով.
 Արքայից եկած արծաթն ու ոսկին
 Տորգ անձրևի պէս տեղաց գլխներին...

ԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱՆԻՍՏՐԱԿ
 Публичная Библиотека
 7/31 1922
 МАНАС, МАСНИК
 ՄԱՍԻՆ 3ԱՆԻ ԿՆՆՈՐ

<< Ազգային գրադարան

 NL0320719

